

УДК: 316.347

РЕЛІГІЙНИЙ ПРОСТІР І ЕТНІЧНІСТЬ: ОЗНАКИ ВЗАЄМОДІЇ

В. І. Крячко

*Інститут соціології, психології та соціальних комунікацій НПУ
імені М. П. Драгоманова, м. Київ, вул. Лісовий проспект 29, кв. 9,
volodymyr.kryachko@gmail.com*

Зроблено спробу експлікації ознак взаємодії релігійного простору та етнічності. Проаналізовано основні сучасні підходи до розуміння релігійного простору та етнічності у науковій літературі та показано взаємозв'язки між ними.

Ключові слова: релігійний простір, етнічність, релігія, простір, взаємодія, взаємозв'язок.

Актуальність дослідження проблематики пов'язана із функціонуванням різних етнічностей у різних релігійних просторах соціальної реальності. В умовах все більш інтенсивних трансформацій сучасного інформаційного суспільства постає питання кореляції, взаємозв'язку та взаємовпливу різних полів життєдіяльності соціуму, зокрема релігійного поля та поля діяльності етнічності. Без адекватного розуміння функціонування останніх, на нашу думку, неможливе комплексне дослідження структури суспільства та навряд чи можливе розроблення конструктивних моделей міжкультурного, міжетнічного та міжрелігійного діалогів для знаходження консенсусних векторів подальшого розвитку етнонаціональних спільнот.

Отже, проблема наукового дослідження полягає у визначенні ознак і міри взаємодії, взаємозв'язку, взаємовпливу релігії та етнічності у соціальному просторі, а також у наявності теоретичного дефіциту розроблень нових соціологічних теорій дослідження етнічності та її взаємодії з релігійним простором та недостатній представленості у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі відповідних сучасних теоретичних напрацювань, присвячених соціологічній концептуалізації релігійного простору та етнічності для розроблення конструктивних моделей міжкультурного, міжетнічного та міжрелігійного діалогів.

Основою дослідження є концептуально-теоретичні напрацювання таких дослідників етнічності як: Володимир Євтух, Вільям Кемпбелл, Елізабет Альбертсен, Джерардо Марті, Аурелія Біард, Вільям Сафран тощо.

Мета статті – проаналізувати сучасні теоретико-методологічні напрацювання учених стосовно дослідження релігійного простору та етнічності для експлікації ознак взаємодії між останніми.

Соціальний простір, на нашу думку, можна визначити як простір взаємодії між різними полями функціонування соціуму, як простір інтеракції між різними етносоціальними суб'єктами в середовищі соціальної системи, яке включає ці поля і простір. У

дослідженні соціального континууму ми концентруємо увагу на релігійному просторі та просторі функціонування етнічності як складових полів структури соціального простору як системи. Нас цікавить експлікація ознак інтеракції цих просторів з метою адекватного розуміння їх взаємозв'язку та взаємовпливу, а також коректної соціодіагностики (евалюації) існуючих характеристик окремих релігійних полів та етнічностей для попередження подальших опціональних міжрелігійних, міжетнічних, міжкультурних суперечностей та конфліктів. Ми вважаємо, що інтерес для наукового дискурсу може викликати також питання збігу меж (кордонів) релігійного простору та етнічності, адже вони не завжди збігаються у соціальному просторі.

Для кращого розуміння суті проблеми наукового дослідження подамо окремі визначення досліджуваних явищ та покажемо взаємозв'язки між існуючим набором понять (термінів, концептів), які входять, на нашу думку, у дослідницьке поле цієї проблеми.

“Етнічність (від грецьк. *ethnos* – народ, плем'я) – термін, який відтворює якісні характеристики людини або групи людей, пов'язані з їх етнічним походженням і які виявляються у побуті, культурі, поведінці, й загалом, у ментальності, підтверджуючи це походження та вирізняючи їх з-поміж інших. Часто-густо термін вживається також для означення етнічної спільноти, мовної й культурної самобутності групи людей” [1, с. 104].

Вітчизняний дослідник етнічності Володимир Євтух вважає, що для дослідження етнічності важливими є такі види простору: соціальний простір – фізичний чи то віртуальний простір, місце зібрання й взаємодії людей (парки, вулиці, громадські місця, маркети, спортивно-розважальні заклади тощо); місце практикування соціального життя та дій; етнічний простір – окреслені географічні межі території, на якій розмішена та чи інша етнічна спільнота (етнічна група, етнікос, етнос); етнічно маркований соціальний простір – простір, у якому існують різні групи з різноманітними етнічними характеристиками, що впливають на соціальні відносини; етнокультурний простір – це територія, сфера взаємодії культур різних етносів, які, зазвичай, проживають у межах одного етнополітичного організму; етнолінгвістичний простір (етномовний простір) – територія, на якій існують різні мови, носіями яких є вихідці із різних етнічних спільнот; етнорелігійний простір – територія, на якій існують різні релігії, пов'язані з тими чи тими етнічними спільнотами [1, с. 262]. У концепті етнорелігійний простір, на нашу думку, есплікується взаємодія між релігійним простором та етнічністю, а тому цей концепт вже може виступати однією із ознак взаємодії між останніми. З цього можна зробити висновок, що різним етнічностям притаманні різні релігії (системи вірувань), тобто окрема етнічність може сповідувати як одну, так і декілька релігій. І навпаки, в одному релігійному просторі можуть знаходитись як одна, так і декілька етнічностей. Звідси постають різні питання про взаємодію релігійного (релігійних) простору (просторів) з етнічністю (етнічностями), як вони взаємодіють, як взаємовпливають, до якої міри змінюються при інтеракції власних полів? Дослідження автора націлені на спробу дати відповідь на ці та інші пов'язані з ними питання.

Для кращого розуміння концепції нашого дослідження потрібно також зорієнтуватись з визначенням понять “поле в етнології” – за Л. М. Гумільовим, гіпотеза, яка пояснює феномен єдності етнічних систем, координованої дії елементів, із яких

цей феномен складається [1, с. 254] та “етнополе” – межі функціонування тієї чи іншої етнічності, простір реалізації етнічних характеристик людських спільнот [1, с. 118]. З цього логічно викристалізується поняття *поле етнічності* – обмежене етнічними маркерами структуроване середовище функціонування окремої етнічної спільноти. У цьому контексті простір функціонування етнічності – це структура, яка складається з елементів, які входять до поля етнічності та етносоціальних суб’єктів, які опціонально можуть соціально діяти, що створює динаміку етнічності.

У соціології релігії посткласичного періоду (після публікації фундаментальних робіт Е. Дюркгейма, М. Вебера, Г. Зіммеля, в яких осмислення релігії здійснювалось на рівні загального соціологічного теоретизування) поглиблюється напрямок дослідження релігійного простору суспільного життя як окремої реальності. Потреба врахування глобальних тенденцій та локальних – історичних, культурних, етнічних, політичних, інших контекстів, що зумовлюють специфіку релігійних структур та практик, – стимулює переосмислення дослідницької стратегії. Посилення експлікації релігії в різних полях соціального простору зумовлює необхідність розгляду її в ширшому суспільному контексті та пошук адекватних теоретичних конструктів для цього. Тематика взаємодії релігійного простору та етнічності була обрана автором, оскільки може стати плідним ґрунтом для виходу соціологічного дослідження релігії та етнічності у сферу міжрелігійних та міжетнічних конфліктів, за рамки тільки окремо аналізу етнічності і релігійності, специфіки релігійних вірувань і практик, адже це взаємопов’язані явища [3, с. 57].

Дослідження релігійного простору та етнічності на різних етапах розвитку наукової думки, зокрема соціологічної, набуває специфічних для даного періоду характеристик залежно від особливостей теоретичного підходу до вивчення етносоціальної реальності. У процесі відпрацювання нових підходів відбувається також переосмислення вже ustalених теоретичних позицій з точки зору більш новітніх наукових концепцій. Контемпоральний спосіб вивчення феномену релігійного простору та етнічності фокусується на системних складових релігії та етнічності як потужного джерела впливу на відносини між соціальними суб’єктами. Взаємодіючи із владними структурами в соціумі, реалізуючи свій потенціал, релігійне та етнічне поля є сферою постійного зацікавлення етносоціологів та етнополітологів. Новітніми тенденціями у дослідженні релігії та етнічності є залучення моделей просторового аналізу буття релігії та етнічності у соціальних системах. Це відбувається у взаємозв’язку зі зростаючим інтересом до феномену простору у науковому дискурсі. Такий ракурс дослідження є надолуженням певного абстрагування від просторової проблематики дослідження соціальних процесів протягом більшої половини ХХ ст. Отже, сучасні наукові напрацювання вчених щодо вивчення релігії та етнічності у просторових термінах створюють плідний ґрунт для відпрацювання нових теоретичних концепцій вивчення релігійного простору та етнічності у суспільстві. Відповідно до існуючих тенденцій, важливість дослідження релігії та етнічності в Україні під просторовим кутом зору актуальна відповідно до загальносвітових тенденцій та здійснення поглибленого вивчення власної релігійної та етнічної самобутності. Зокрема важливою стратегією виявлення специфіки сучасної етнорелігійної ситуації в українському соціумі, тенденцій її розвитку в майбутньому,

є вивчення особливостей історичного розвитку існуючих в українському соціальному просторі релігій та етнічностей під просторовим кутом зору [4, с. 87].

Сучасний дискурс релігійного простору в наукових колах західних дослідників залучає до обговорення праці таких науковців, як Анрі Лефевра та Едварда Соджи. Теоретичні надбання цих авторів, що працювали окремо, в рамках різних теоретичних напрямках, тим не менше зазнають узагальнення в синтетичних надбудовах таких сучасних дослідників релігійного простору як Вільям Діл, Віктор Метьюз. Крім того, велику вагу в сфері сучасного соціологічного дослідження мають праці П. Бурдье, який присвячує вивченню релігійного простору значну увагу у своїй теорії соціальних полів.

У цій публікації ми зосередимося на концепції релігійного поля П. Бурдье та теорії трьох просторів Лефевра та Соджи для аналізу взаємодії релігійного простору з етнічністю.

Важливо зазначити, що для людини, як соціальної істоти, фізичний простір існує у комбінації візуально сприйнятих предметів, ландшафтів, разом з їхніми значеннями та трактуваннями в руслі певної світоглядної перспективи. Отже, реалізується теза Вільяма Діла [8] щодо концептуального характеру релігійного простору, обґрунтована в його дослідженні. У цьому підході реалізується думка про те, що релігійний простір є невід'ємним від тих значень, які йому приписуються окремими особами чи групами осіб. Це також зумовлене тим, що останні наділені легітимним правом на такі ціннісні висловлювання. Для вивчення релігійного простору Вільям Діл пропонує застосувати поєднання концепцій вивчення соціального простору Едварда Соджи та Анрі Лефевр. Схему, яку В. Діл слідом за Е. Соджею називає "схемою трьох просторів", він вважає адекватною та своєчасною для вивчення релігійних феноменів, оскільки вона враховує надбання сучасного наукового стилю мислення [4, с. 87].

Теорія "трьох просторів" включає в себе три структурні рівні – три простори: Перший простір – чуттєвий простір, просторові практики (фізичний, матеріальний простір). Другий простір – простір осягнень, уявлення про простір (концепти, ідеї щодо простору). Третій простір – життєвий простір, простір уявлень (простір як практикований фізично, емоційно, інтелектуально, ідеологічно тощо). Перший простір за схемою Лефевра та Соджи – це простір фізичний, насичений осяжними для органів чуття елементами – ландшафтними особливостями, архітектурними будовами. Зауважимо, що саме сакральні практики при описі фізичного простору дозволяють відчувати його як зрозумілий, рідний, тобто таким чином сакральні міфи, що їх теорія розпізнає як Другий простір, надають змогу сприймати та розуміти простір життя у поняттях цієї сакральної системи, сприймати його як придатний для обживання – взаємодії на рівні Третього простору. Схема дає змогу поєднати вивчення простору в його фізичній та метафоричній аналітиці, а також включити в аналіз простору текстуальний рівень його буття. На думку В. Діла її застосування має великі перспективи саме для вивчення специфіки релігійного, сакрального виміру життя людини [4, с. 88].

До реалізації на рівні Першого простору, окрім природного середовища, треба віднести також архітектурні споруди, місця соціального значення (місця, де відправлялися обряди, проводилися зібрання), та інші аспекти проживання етнічностей в окультуреному фізичному просторі.

За теорією Трьох просторів Третій простір є поєднанням перших двох просторів і одночасно якісно іншою надбудовою. Він являє собою соціальну взаємодію, що опирається на практичні (фізичні), емоційні, інтелектуальні, ідеологічні практики простору відповідно до фізичного буття простору та корпусу ідей щодо нього.

Методологічна схема трьох просторів дає змогу чіткіше простежити, яким чином зміна на рівні Другого простору (простору ментальних конструкцій) спричиняє зміни на рівні Першого простору та зрушення на рівні Третього простору (життєвого простору), тобто зміни в здійсненні просторової динаміки в її соціокультурному вияві.

Релігійний простір (релігійне поле) П. Бурдьє суттєво відрізняється від підходу, який пропонує концепція трьох просторів. Насамперед тому, що простір у теорії П. Бурдьє є інтелектуальною конструкцією, яка відтворює і надає можливість для соціологічного пояснення схем реальної розстановки сил у суспільстві.

П. Бурдьє бере до уваги співвідношення релігійного поля з полем політики, тобто владні відносини у цьому суспільстві, зумовлені взаємними впливами політичних, економічних, символічних інтересів окремих груп. Формування релігійного поля пов'язується головно з виникненням установ, що здійснюють політику моралізаторської праці з паствою та систематизують релігійні уявлення. Цей процес супроводжується утворенням інстанцій, спрямованих на виробництво, відтворення та розповсюдження релігійних продуктів та перетворення їх на складну та диференційовану структуру [4, с. 89].

Отже, на нашу думку, *релігійний простір* – сукупність смислово-семіотичних символічних духовно-інформаційних, егрегоріальних, атрактивних, матеріальних та територіальних конструктив-маркерів, які входять до складу різних релігійних полів-складових цього простору.

У своїх дослідженнях автор має намір показати за допомогою контент-аналізу наскільки, та у які сфери життєдіяльності етносоціальних суб'єктів проникає етнічність у соціальному інформаційно-комунікаційному та релігійному просторах.

Для цього автор проаналізував англomовну наукову базу даних EBSCO, де зібрані наукові напрацювання (статті та анотації) вчених з усього світу. На запит "ethnicity" ("етнічність" з англійської мови) з 1919 до 2012 рр. автор отримав близько 108 тисяч результатів. Поставивши фільтр на (з 2012 в порядку спадання) автор проаналізував близько 8 тисяч статей, з яких відібрав близько 4 тисяч для подальшої структуризації та роботи. Для ліпшого розуміння феномену етнічності та проникнення останньої у соціальні поля (релігійного зокрема) та різні сфери функціонування соціуму, на нашу думку, доцільно поділити весь масив (структуру) даних на 15 основних підструктур, серед яких виділяється підструктура "Етнічність і релігія". Наведемо приклад кількох статей, які безпосередньо стосуються цієї публікації та прокоментуємо деякі з них:

Вільям Кемпбелл (Університет Уельса, Великобританія): Релігія, ідентичність і етнічність: вклад апостола Павла (Журнал вірувань і цінностей, 2008)[7] – у цій статті есплікується зв'язок між релігійним простором та простором етнічності через ідентичності етносоціальних суб'єктів, які функціонують у цих соціальних полях. Тут доречно згадати, що за визначенням В. Євтуха *етнічність* – етнокультурне та соціальне явище, що включає етнічну ідентифікацію та *ідентичність*, етнічне відродження, етнічну мен-

тальність, етнічні стереотипи та етнічні автостереотипи, етнічну мову, етнічні маркери сучасних суспільств та процесів [1, с. 140]; ідентичність (від латин. *idem* – той самий, тотожний) – парасольковий термін, який використовується для відтворення сприйняття (розуміння) самого себе як складної, особливої істоти з тими чи тими соціальними, культурними, етнічними маркерами; етнічна ідентичність – співвіднесення себе з тією чи іншою етнічною спільнотою або якісними (етнокультурними) характеристиками, властивими для цієї спільноти [1, с. 155–156].

Вільям Сафран (Університет Колорадо, США): Мова, етнічність і релігія: комплексний і сталий зв'язок (Журнал “Нації і націоналізм”, 2008)[10] – у цій статті есплікується зв'язок релігійного простору з етнолінгвістичним простором функціонування етносоціальних суб'єктів.

Елізабет Альбертсен (Інститут Райта, Каліфорнія, США): Релігія і інтерперсональна вина: варіації пов'язані з етнічністю і духовністю (Журнал “Ментальне здоров'я, релігія і культура”, 2006)[5] – у цій статті есплікується безпосередній зв'язок релігійного простору з простором етнічності.

Джерардо Марті (Девідсон Коледж, Північна Кароліна, США): Мінлива етнічність і етнічна трансценденція у мультирасових церквах (Журнал наукового дослідження релігії, 2008)[9] – у цій статті говориться про те як етнічність може змінюватись під впливом релігійного простору.

Аурелія Біард (Франція): Релігійний фактор у реїфікації “нео-етнічних” ідентичностей у Киргистані (Журнал “Нейшенелетіс Пейперс”, 2010) [6] – у цій статті на сторінці 324 зазначено, що іслам та етнічність пов'язані через суб'єктивізацію релігійної віри, що спричиняє часто суперечливі ісламські ідентичності. Отже, етнічність у взаємодії із релігією може витворювати нові (опціонально відмінні від попередніх) ідентичності, що є надзвичайно актуальним для релігійних та етносоціологічних досліджень. Адже якщо етнічність може змінюватись під впливом релігійного поля витворюючи з себе нові етнічні ідентичності, то це означає, що утворюються нові поля етнічності, нові етнічні простори, які постійно трансформуються. Отже етнічність у цьому (релігійному) ракурсі є змінною (тою, яка постійно трансформується). Це також означає, що утворюються нові релігійні ідентичності, відмінні від попередніх традиційних до певного часу, які виражаються у змінених (по відношенню до якогось періоду в минулому) релігійних (духовних) уявленнях, обрядах, символах, цінностях, традиціях, одязі, атракторах (макросенсах) соціальних суб'єктів. Тобто при взаємодії (інтерації) релігійного простору та простору етнічності може відбуватись взаємозміна обох. Прикладом цьому може бути теперішня ситуація з християнством. Адже християни є представниками багатьох етнічностей і в різних регіонах Землі християнські обряди ведення служби та спосіб проповіді Євангелія відрізняються, на нашу думку, внаслідок взаємодії християнства з різними етнічностями. Це твердження впливає з екстраполяції твердження, яке стосується ісламу (у статті Аурелії Біард) на ситуацію з християнством у світі. Отже, ознаки взаємодії між релігійним простором та етнічністю виявляються у зміні (перманентній трансформації) якісних характеристик релігійного простору (релігії) під впливом етнічності, і навпаки, у зміні якісних характеристик етнічності під впливом релігійного простору (релігії). Тому, на нашу думку, взаємодія релігійного простору з етнічністю

спричиняє зміни (трансформації) та динаміку етнорелігійного простору як продукту (результату, наслідку) взаємодії останніх. Отже, динаміка (діалектика) етнорелігійного простору – це ще одна ознака взаємодії релігійного простору та етнічності. Ця динаміка може, як ми вважаємо, бути причиною міжетнічних конфліктів.

На думку В. Євтуха, найважливішими чинниками, які можуть стимулювати виникнення і розвиток міжетнічного конфлікту можна вважати такі: соціальні; політичні; культурні; психологічні; *релігійні*; ті, що перебувають у сфері управління та відносин регіональної й центральної влади; суто етнічні, які базуються на стереотипах (уявленнях) представників різних спільнот один про одного [1, с. 180]. Тому для попередження міжкультурних, міжрелігійних та міжетнічних конфліктів, які є взаємопов'язаними, як видно із вищенаведеного матеріалу, потрібно, на нашу думку, ефективно здійснювати соціодіагностику та соціоєвалюацію, а також етносоціоєвалюацію етнорелігійних соціальних явищ та процесів.

За визначенням автора, соціодіагностика – сукупність інструментів ідентифікації і структурованого опису соціальних властивостей, процесів та станів, які знаходять своє кількісно-якісне заломлення у різних соціальних підсистемах, спільнотах та інституціях, соціальної системи загалом, перебуваючи у відповідному оціночному континуумі від соціальної норми до патології (соціопатії).

У контексті логіки та стратегії викладу матеріалу ми можемо говорити про концепт соціоєвалюація, який тісно пов'язаний із соціодіагностикою. “Соціоєвалюація” – алгоритмізована концептуально-методологічна, конструктивно-логічна система соціологічних інструментів, матриць, критеріїв і моделей оцінювання та ідентифікації (виявлення, проявлення) конкретного явища, яка направлена на інтегративну метасистемну *євалюацію* (ідентифікативна соціорефлексія сутності явища як система теоретико-методологічних і практичних технологій (алгоритмів, програм, операцій) систематичного дослідження якості результатів і процесу функціонування конкретного явища, які аналізуються на базисі єдиної методології, поєднання кількісних і якісних методів для відстежування характеру і динаміки оцінок за сукупністю показників якості, враховуючи вплив екстернальних (зовнішніх) та інтернальних (внутрішніх) факторів на конкретне явище, яке досліджується) соціетальних станів соціальної системи, соціальних суб'єктів та тенденцій розвитку соціуму як цілого. У соціоєвалюаційному аспекті також можна говорити, як мінімум, про два явища, які автор планує досліджувати у наступних своїх роботах: *автосоціоєвалюація* – аутопойетична (самоорганізовувана, самореферентна) логічна саморефлексія та системне самооцінювання власної життєдіяльності як соціальної системи чи соціального суб'єкта за допомогою власних інтелектуально-когнітивних алгоритмів та операцій) та *етносоціоєвалюація* (*етноєвалюація*) – рефлексивно-логічна система теоретичних конструктів і практик ідентифікації та структурованого опису етнічності у ракурсі оцінювання функціонування останньої в етносоціологічних дослідженнях та практиках [2, с. 11].

Отже, вищеописані інструменти (технології) можуть сприяти налагодженню міжрелігійного, міжкультурного та міжетнічного діалогів та створенню конструктивних моделей функціонування полірелігійних та поліетнічних соціумів в умовах сучасного інформаційно-комунікаційного простору інтеракції різних релігійних та етнічних соціальних систем.

У висновку варто зазначити, що етнічність взаємопов'язана із релігійним простором, вони взаємодіють, взаємовпливають та взаємозмінюються у процесі розвитку етносоціальних суб'єктів та соціальних систем. Основними ознаками взаємодії релігійного простору та етнічності є зміна останніх (перманентна трансформація їх складових елементів) при взаємодії один з одним, концепція етнорелігійного простору та його динаміка у соціальному просторі, яка може спричинити міжкультурні, міжрелігійні та міжетнічні конфлікти. Тому ефективна соціодіагностика та соціоєвалюація сприятиме попередженню цих конфліктів, а також формуванню конструктивних моделей співіснування у соціальному просторі різних етнічностей у різних релігійних просторах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Євтух В. Б.* Етнічність: енциклопедичний довідник / В. Б.Євтух; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с.
2. *Крячко В. І.* Соціодіагностичний ракурс української ментальності : монографія / В. І. Крячко. – К. : Вид-во ТОВ “НВП “Інтерсервіс”, 2012. – 248 с.
3. *Решетняк О. М.* Виробництво та відтворення релігійних структур на пострадянському просторі: приклад православних розколів в Україні, Болгарії та Молдові / Решетняк О. М. // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Соціологія, психологія, педагогіка. – 2010. – № 1–2. – С. 57–63.
4. *Решетняк О. М.* Релігійний простір України: зміна світоглядних орієнтирів від язичництва до християнства / О. М. Решетняк // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Соціологія, психологія, педагогіка. – 2007. – № 28. – С. 87–90.
5. *Albertsen Elizabeth.* Religion and interpersonal guilt: Variations across ethnicity and spirituality / Elizabeth J. Albertsen, Lynn E. O'Connor & Jack W. Berry // *Mental Health, Religion & Culture*, No. 9 (1), 2006. – P. 67–84.
6. *Biard Aurelie.* The Religious Ractor in the Reification of “Neo-Ethnic” Identities in Kyrgyzstan / Aurelie Biard // *Nationalities Papers*, Vol. 38, No. 3, 2010. – P. 323–335.
7. *Campbell William.* Religion, identity and ethnicity: the contribution of Paul the Apostle / William S. Campbell // *Journal of Beliefs & Values*, Vol. 29, No. 2, 2008. – P. 139–150.
8. *Deal William.* Discourses of Religious Space / William E. Deal. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.cwru.edu/artsci/rlgn/deal/aar2003/discourse-space.htm>.
9. *Marti Gerardo.* Fluid Ethnicity and Ethnic Transcendence in Multiracial Churches / Gerardo Marti // *Journal for the Scientific Study of Religion*, No. 47 (1), 2008. – P. 11–16.
10. *Safran William.* Language, Ethnicity and Religion: a Complex and Persistent Linkage / William Safran // *Nations and Nationalism*, No. 14 (1), 2008. – P. 171–190.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2013

Прийнята до друку 20.03.2013

RELIGIOUS SPACE AND ETHNICITY: CHARACTERISTICS OF INTERACTION

V. I. Kryachko

*Institute of sociology, psychology and social communications
of the M. P. Dragomanov National Polytechnic University
Kyiv, Lisovyj prospect Str., 29, ap. 9,
volodymyr.kryachko@gmail.com*

The article deals with an attempt to explicate the characteristics of the interaction of religious space and ethnicity. The main contemporary approaches to the understanding of religious space and ethnicity in the scientific literature are analyzed and the interrelation between them is shown.

Key words: religious space, ethnicity, religion, space, interaction, interrelation.

РЕЛИГИОЗНОЕ ПРОСТРАНСТВО И ЭТНИЧНОСТЬ: ПРИЗНАКИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

В. И. Крячко

*Институт социологии, психологии та социальных коммуникаций НПУ
имени М. П. Драгоманова,
г. Киев, ул. Лесовой проспект 29, кв. 9,
volodymyr.kryachko@gmail.com*

Предпринимается попытка экспликации признаков взаимодействия религиозного пространства и этничности. Проанализированы основные современные подходы к пониманию религиозного пространства и этничности в научной литературе и показаны взаимосвязи между ними.

Ключевые слова: религиозное пространство, этничность, религия, пространство, взаимодействие, взаимосвязь.